

**ОСНОВНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ
НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 1939-1941 рр.**

У 90-ті роки ХХ - на початку ХХІ століть підготовлено ряд дисертацій, автори яких досліджували окремі аспекти суспільно-політичного, державно-правового, соціально-економічного та культурно-освітнього життя регіону. Це - докторські дисертації І.Льюшина [1], В.Макарчука [2] і кандидатські О.Гуменюк [3], Т.Гуменюк [4], В.Ковалюка [5], В.Півоварчука [6] та ін.

Мета статті - окреслити головні напрями запровадження соціальної політики радянської влади, її спрямованість та наслідки.

Серед першочергових соціальних пріоритетів радянської держави була стабілізація фінансової системи. У грудні 1939 р. відбувся перехід на радянську валюту, але належної підготовчої роботи проведено не було. Через нерозвинутість банківської інфраструктури у сільській місцевості багато людей було поставлено у безвихідь, на якийсь час залишившись без засобів для існування. Селянство опинилося в нерівних умовах порівняно з іншими категоріями населення. Війна порушила діяльність закладів торгівлі, зруйнувала систему постачання товарами першої необхідності. Нові органи влади намагалися стабілізувати споживчий ринок. З цією метою жорстко контролювалася приватна торгівля, проведено вилучення товарів у великих власників. У регіоні почали з'являтися державні магазини в містах.

Невід'ємною складовою соціалістичної економічної системи була боротьба з таким негативним «*буржуазним проявом*», як «*спекуляція*» та налагодження радянської системи товаропостачання. У постанові пленуму Верховного суду СРСР від 31 грудня 1938 р. вказувалося, що «*ознаками спекуляції являються: скупка і перепродажа, або скупка для продажу продуктів сільського господарства і предметів широко вжитку з метою наживи*». Радянська влада з перших днів розпочала боротьбу проти різноманітних спекулянтів. Чергова запланована хвиля припадала на 1 лютого 1940 р. Заздалегідь визначалася кількість показових процесів на область - 5 і відповідно 2 у кожному районі, які мали широко висвітлюватися у пресі. Спеціальні загони із працівників міліції систематично виловлювали спекулянтів (робили облави) на базарах і притягали їх до кримінальної відповідальності [7, арк.2].

Радянська система товаропостачання передбачала розробку відповідного плану окремо на промислові й на продовольчі товари. Щодо продовольчих товарів, то їх необхідно було отримувати на місці. Промислові товари мали завозитися із території СРСР. Склалася ситуація, коли держава проголосила «соціалістичні перетворення», пильно стежила за їх дотриманням, але зі свого боку не була в змозі наповнити ринок найнеобхіднішими промисловими товарами. Пріоритетним завданням залишалось вивезти максимум продукції сільського господарства і все взяти під свій контроль.

З нового 1940 р. почалася втілюватися політика негайного «наступу на куркуля». Партійне керівництво дало вказівки «у районах в яких незадовільно проходить справа з хлібоздачею, де куркулі не хочуть продавати державі хліб - віддавати їх під суд» [8, арк.94]. «Очима селян» ситуація виглядала так, що «польські господарі пішли, а нові хочуть чим скоріше хліб вивезти». Звичайно, що такі селянські міркування щодо дій нової влади, розцінювалися як ворожа агітація. Будь-які прояви іншого мислення, окрім тих, що подавалися офіційною ідеологією, безпощадно присікалися органами НКВС.

Загальний план податку із селянства в межах одного району на рік становив майже мільйон карбованців. Сільське господарство розглядалося як основний інвестиційний донор не тільки промисловості, а й агітаційно-пропагандистської роботи, розвитку системи народної освіти, охорони здоров'я та культури. Асигнування на пропаганду й агітацію в Тернопільській області у 1940 р. становили 1476460 крб. У той же час, план сільгосподатку четвертого кварталу лише в Збараському районі встановлювався в сумі 648 тис. крб., який на 25 листопада 1940 р. був виконаний лише на 536 тис. крб., або 82% [9, арк.46.].

Цілий ряд середняцьких господарств були обкладені податком як куркульські. З 5465 господарств, які мали ринковий дохід, перевіркою встановлено неправильне обкладання - 1225. Характеристики складені представниками сільрад на місцях не відбивали дійсного економічного стану селянських господарств. У них довільно, на власний розсуд, складалися списки господарств які підлягали «оподаткуванню з обліком ринкових доходів». Навіть у межах одного села ця сума суттєво відрізнялася. Наприклад, господарство селянина Балабана (с.Черніхівці Збараського району Тернопільської області) при наявності 19,5 га орної землі, 9 га лісу, 2 коней, 2 корів, молотарки - ринкові доходи

встановлювалися в розмірі 1725 крб., а господарство Керничного, що охоплювало 17,2 га орної землі, 1,2 га лісу, 2 коней, 3 корів, 13 овець, 2 свиней, 22 вулики бджіл - 2250 крб. Окремі господарства, які за своїм економічним станом являлися середняцькими, на підставі того, що під час жнив використовували працю поденних робітників - включалися в списки господарств «оподаткування з обліком ринкових доходів» [10, арк.111].

Щоб змусити селян вступити у колгоспи, влада почала використовувати податковий прес. Улітку 1940 р. одноосібні господарства сплачували на користь держави: за корову - 60, за коня - 120, а за гектар землі - 50 крб. З кожного гектара селянин мав здати державі 90 кг зерна за символічну плату - 5-6 крб. за центнер (ринкова вартість - 120-180 крб.). Власники селянських господарств до 2-х га зобов'язані були поставити державі 20 кг м'яса за ціною - 6-7 коп. за кг, а від 2 до 5 га - 50 кг і т.д. [11, с.83]. Такі дії влади підривали рентабельність одноосібних селянських господарств.

Централізований облік господарств та об'єктів оподаткування сільгосподатком у всіх районах Тернопільської області розпочинався 10 липня 1940 р. У першій половині липня 1940 р. була проведена обласна нарада голів РВК, зав. райфінвідділів та старших податкових інспекторів з питань сільськогосподарського оподаткування. Одночасно проводилися районні інструктивні наради податкових інспекторів та агентів [12, арк.28]. Поряд з фінансовими важелями впливу на село й селянство, держава застосовувала відверті адміністративні методи.

До непопулярних заходів відносився указ президії Верховної Ради СРСР «Про перехід на восьмигодинний робочий день, на семиденний робочий тиждень і про заборону самовільного уходу робітників і службовців з підприємств та установ» від 26 червня 1940 р. В архівних документах міститься об'ємний перелік інформації посадових осіб щодо виконання указу. «Член партії тов. Агулов - директор Яремчанського ліспромгосу, не пояснив робітникам, що в дні релігійних свят підприємство працює, а ті особи, які не вийдуть на роботу - притягуються до відповідальності. У результаті чого на Яблунівській ділянці не вийшло на роботу 92 особи. Про невихід на роботу директор своєчасно не повідомив РК КП(б)У, а формально виконав указ - віддав 92 робітників під суд. Із них - 88 засуджені до різних термінів примусових робіт» [13, арк.26].

Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У видали цілий ряд постанов про обов'язкові поставки сільськогосподарських продуктів колгоспами, колгоспними дворами і одноосібними господарствами. У постановах визначався порядок обов'язкового постачання державі зерна, картоплі, овочів, сіна, молока, м'яса, вовни. Нарівні з «ворогами народу» під репресії попадали ті особи, котрі вчасно не виконували надмірних завдань влади. Головний удар спрямовувався проти заможної частини селянства, конфіскації зерна, продуктів, сировини. Позиція влади стосовно куркульства була однозначною і полягала у послідовному економічному обмеженні та знищенні.

Жахливою формою визиску села стали лісозаготівлі. Частина селянських дворів була зобов'язана протягом року поставляти державі підводи і робітників для вирубки та вивозу лісу. Недовиконання плану поставок викликало чергову хвилю репресій з боку владних структур. Так, Тернопільський виконком обласної Ради депутатів трудящих і бюро обкому КП(б)У своєю постановою «Про проведення планової трудової і гужової повинності на лісозаготівлях Наркомлісу УРСР в 1-му кварталі 1941 р.» від 23 січня 1941 р. на Копичинський район встановлював план лісозаготівлі й лісовивозу у розмірі 1000 кубічних метрів з щоденним виділенням «по трудгужповинності» 15 підвід і 24 дорослих чоловіків. Виконання завдань в області станом на 10 червня 1941 р. проходило незадовільно - «план лісовивозки виконаний на 14,9%, лісозаготівлі на 72%» і спеціальне засідання бюро обкому КП(б)У у спішному порядку вживало «дієвих заходів» [14, арк.50].

Своєрідною формою обов'язкових платежів стали державні позики. Держава на певний час брала позику у своїх громадян. Підписка на облігації державної позики проголошувалася добровільною справою. На практиці вона проводилася, як й інші заходи влади - «добровільно-примусово». В державних установах та організаціях, заводах і фабриках кожного працівника закликали підписатися на позику у розмірі кількатижневого, а то й місячного заробітку. На селі велася аналогічна робота, причому не тільки в радгоспах, колгоспах, МТС і артілях, але й серед некооперованого селянства.

У політиці держави відносно селянства, в першу чергу заможного, проводилася відверта насильницька, грабіжницька політика започаткована ще на «зорі радянської влади». Відповідно до вимог часу вносилися незначні коригування, але суть її залишалася незмінною - антиселянська спрямованість. Свавільля

владних структур призводили до того, що різноманітні акції насильства стали буденним явищем. Представники влади вдавалися до насильницьких дій, які унеможлилювали ведення «великих» селянських господарств, вели до їх зубожіння. Ці заходи, спрямовані на обмеження землекористування, запровадження непосильних податків, торкнулися основної маси мешканців західноукраїнського села. Господарський досвід селянства був знехтуваний, держава робила ставку виключно на позаекономічний примус.

1. *Льюшин І.І.* Польське військово-політичне підпілля в Західній Україні (1939-1945 рр.): автореф. дис.... докт. істор. наук / І.І.Льюшин; НАН України, Ін-т історії України. - К., 2003. - 36 с.

2. *Макарчук В.С.* Державно-територіальний статус західноукраїнських земель у період Другої світової війни (1939-1945 рр.): історико-правове дослідження: автореф. дис.... докт. юрид. наук / В.С.Макарчук; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. - К., 2006. - 35 с.

3. *Гуменюк О.В.* Радянізація західноукраїнських земель у 1939-1941 рр.: методи і напрями реалізації та сприйняття місцевим населенням: автореф. дис.... канд. істор. наук / О.В.Гуменюк; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. - Чернівці, 2009. - 20 с.

4. *Гуменюк Т.І.* Західноукраїнські землі в 1939-1941 рр.: історіографічний аналіз: автореф. дис.... канд. істор. наук / Т.І.Гуменюк; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. - Л., 2007. - 20 с.

5. *Ковалюк В.Р.* Встановлення і функціонування радянського режиму в Західній Україні на початку другої світової війни (вересень 1939 - червень 1941 рр.): автореф. дис.... канд. істор. наук / В.Р.Ковалюк; Ужгород. ун-т. - Ужгород, 1994. - 22 с.

6. *Півоарчук В.М.* Соціально-економічні процеси у західних областях України (вересень 1939 - червень 1941 рр.): автореф. дис.... канд. істор. наук / В.М.Півоарчук; НАН України, Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича. - Л., 2000. - 16 с.

7. Державний архів Івано-Франківської області (далі - ДАІФО), ф.П-1, оп.1, спр.65, 48 арк.

8. ДАІФО, ф.П-1, оп.1, спр.62, 111 арк.

9. Державний архів Тернопільської області (далі - ДАТО), ф.П-1, оп.1, спр.5, 178 арк.

10. ДАТО, ф.П-1, оп.1, спр.12, 167 арк.

11. *Сеньків М.В.* Західноукраїнське село: насильницька колективізація 40 - поч. 50-х рр. XX ст. / М.В.Сеньків. - Л.: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2002. - 292 с.

12. ДАТО, ф.П-1, оп.1, спр.11, 98 арк.

13. ДАІФО, ф.П-1, оп.1, спр.23, 155 арк.

14. ДАТО, ф.П-1, оп.1, спр.30, 68 арк.